

Suure ehitusprojekti mõju Narva kultuurilisele mainele 1960. aastatel

Vladimir Vaingort

MTÜ Uks Kultuuri juhatuse liige, majandusteaduste doktor
kardis@kardis.ee

Teesid: Põhja-Euroopa 1960. aastate suurimat, Balti Elektriijaama ehitas Narva linna lähistel meeskond, kelle grupiidentiteedi aluseks olid GOELRO energiaobjektide ehitajate traditsioonid, mida mõjutas “sula-aegne” Leningradi ja Tallinna kultuur. Selle tulemusena kujunes noorte ehitajate iseloomulikeks joonteks kõrge kodanikuvastutus, põlvkondade-vaheline usaldus ja sotsiaalne sallivus. See omakorda pani aluse isikliku ja grupi loovuse kasvule ning totalitarismi ilmingute vastuvõetamatusele sotsiaalsfääris.

Märksõnad: eesti kultuuri mõju narvalastele, energiaehitajad, identiteedi kujunemine, Leningradi-kesksus, poststalinistlik Narva

1. Sissejuhatus

1.1. Üldist

Käesolev artikkel käsitleb Narva linna kultuuri puudutavate ideede teisenemist nn Hruštšovi sula (1950. aastate keskpaigast 1960. aastate keskpaigani) ajal.

Mõiste kõige laiemas tähenduses on maine avalik arvamus, mis sisaldab hinnangut mõnele sotsiaalsele objektile teatud kriteeriumi järgi. Linna mainet hinnatakse enamasti mitme kriteeriumi järgi, kuid selle põhifunktsioon ühtib kultuuri põhifunktsioonidega.

Sotsiokultuurilises aspektis kasutavad maine mõistet paljud sotsioloogid ja kultuuriteadlased kui “kollektiivset sotsiaalset arvamust, mis eksisteerib kultuurivaldkonnas omavahel seotud hinnangute, sündmuste ja faktide kogumi alusel” teatud linnas ja teatud ajal (Komolikova 2013; Trubetskoi 2006). Linnade kultuurilise maine muutumine on nende elukäigu üks olulisemaid elemente. Selle tähenduse andis terminile raamatu “London. Biograafia” autor Peter Ackroyd (2016). See lähenemine sobib ka käesoleva artikli autori seisukohtadega. Sellest lähtuvalt käsitleb autor linnakultuuri mõistes selle ajalugu (elulugu), arhitektuuri- ja looduskeskkonda, kultuurimälestiste olemasolu ja seisukorda (selle sõna laiemas tähenduses, aga ka linnaelanikkonna kindla ajajärgu peamiste rühmade kultuurilist identiteeti).

Just üksikute suurte linnaelanike rühmade identiteet muutub linnakultuuri moodustavates osades kõige kiiremini. Suurte kollektiivide tekkimine või kadumine linnaelanikkonnas põhjustab üldjuhul ülelinnalise kultuurilise identiteedi kiire muutumise. Eelkõige seostub see linnas või selle lähiümbruses toimuva suurema ehitusprojekti alguse ja lõpuga. Antud juhul on selleks Narva linna piirist mõne kilomeetri kaugusel asuv hoone, mis oli mitte üksnes NSV Liidu loodepiirkonna, vaid ka Põhja-Euroopa suurim soojuselektrijaam – Balti Elektrijaam.

Suure tööstuskompleksi rajamisel on linna kultuurilisele identiteedile kahekordne mõju. Esimest korda avaldub see ehituse alguses, mil lühikese aja jooksul ilmub linna hulk ehitajaid, kelle arv on selle alalise elanikkonna suhtes märkimisväärne. Teist korda ilmneb mõju siis, kui ehitajad osaliselt lahkuvad, kuid ehitatava objekti operaatoritest tekib uus tootmismeeskond. Käesoleva artikli autori uurimus näitab, et grupi (või individuaalse) kultuurilise identiteedi kujunemine (transformatsioon) on olemuselt duaalne. Ühest küljest toimub see välistingimuste muutuste mõjul: poliitilised ja sotsiaalsed muutused, muutused sotsiaalsetes väärtustes ja avalikkuse arusaamades. Teisalt mõjutab seda oluliselt väljakujunenud linna- ja rühmasisene, aga ka individuaalne identiteet, mis põhineb traditsioonidel, haridustasemel, muutusteks valmisolekul, ootustel ja soovil neid tajuda.

“Identiteet on paratamatult ja tingimusteta seotud kultuuriga, see pole mitte ainult tunnetuslikult ja kommunikatiivselt konstrueeritud entiteet, vaid ka kultuurinähtus” (Matuzkova 2014: 62).

Sellest lähtuvalt on uuringu eesmärk tuvastada välised ja sisemised tegurid Balti Elektrijaama ehitusmeeskonna kultuurilise identiteedi muutumisel ülalmainitud peaaegu kümneaastasel perioodil ning selgitada välja, kuivõrd mõjutas nende grupiidentiteet Narva linna kui terviku kultuurilist identiteeti ning kuidas soojuselektrijaama ehitajad üksikult ja rühmaliikmetena “tundsids, et nad kuuluvad teatud kultuurikeskkonda” (Pakina 2024).

1.2. Uurimuse metodoloogiline alus ja käesoleva artikli vorm

Käesolevas artiklis sulandub memuaarilise iseloomuga teave objektiivse kaas-aegse mõtestusega.

Ajaloos toimuvate sotsiaal-majanduslike protsesside selline kajastamine on osutunud populaarseks postsovetlikus teaduskirjanduses. Ajaloolistes ja sotsioloogilistes teostes on esile kerkinud spetsiifiline “biograafiline meetod”, mis on üles ehitatud minevikukogemuste isiklikule tänapäevasele subjektiivsele tõlgendusele (Roždestvenskaja 2012). “Biograafiline meetod hõlmab viise,

kuidas mõõta ja hinnata räägitavaid elulugusid või kogemusjutte neid läbi elanud inimeste vaatenurgast” (*ibid.*: 5). “‘Ajaloo’ kui rangelt akadeemilise diskursuse ja “mälu” kui millegi isiklikult ja kollektiivselt kogetava vastandust arutatakse ja vaidlustatakse avalikus ruumis” (Kortšinski 2014: 38). Lähiminekü viku tänapäevaste uurimuste sellise vormi tekkimist mõjutas “autofiktsiooni” laialdane kasutamine kirjanduses.¹

Isikliku elu faktide ja ühiskonnaelu sotsiaalselt oluliste sündmuste peegelduse võtmes on kirjutatud näiteks Sergei Tšuprini raamat “Siin on minu elu. Facebooki romaan”. Või Pyotr Vaili ja Alexander Genise “60ndad. Nõukogude inimese maailm”. Mõlemad peegeldavad nende nõukogude ühiskonnarühmade “sulaaja” identiteeti, kuhu kuulusid autorid (esimese puhul literaatide ning Vaili ja Genise puhul suure kultuurikeskuse humanitaaride oma). Eduard Limonovi loomingu uurijad liigitavad autofiktsiooni alla ka tema romaani “Meil oli Suur Epohh” – Limonovi autobiograafilise müüdi viimase osa (Razruhina 2024).

Ameerika kirjanik Ambrose Bierce ütles, et “millegi varem teadvustamatu kutsus mälu esile mõnede täiendustega”.² Selline lähenemine tundub autorile kõige sobivam ehitajate meeskonna ja linna kui terviku kultuurilise identiteedi vastastikuse mõju uurimiseks, võttes arvesse suurehituse eripära – selle ajutist iseloomu ja suurt hulka ehitajaid, kes moodustasid ehitusperioodil märkimisväärse osa linna elanikkonnast.

Iga suurehitus on ajas piiratud ja seda rajav meeskond suurel määral ajutine. Meeskonna grupiidentiteedi määravad tugeva professionaalse ja kultuurilise isikuidentiteediga inimesed, kes üldjuhul pärast ehituse lõppu linnas kanda kinnitavad. Ehitatud rajatisega seotud uus meeskond muutub linnaelanikkonna püsivaks komponendiks. See uus rühm kasvab järk-järgult. Ehitajate kultuurikeskkonnaga ei ole sellel mingit pistmist. Narvas tegutseva elektriijaama töötajad peavad oma eksisteerimise alguspunktiks esimese turbiini käivitamist ning jälgivad seejärel selle kasvu- ja tegevuslugu, mis kajastub jaama territooriumil tegutsevas muuseumis. Aga soojuselektriijaama ehituse muuseumi pole olemas, just nagu pole ka ühegi suurema ehitise muuseumi.

Ettevõtete rajamise ajalugu eksisteerib üksnes ehitajate mälus, kadudes selle mälestuse kandjate elust lahkumisega. Vastavalt sellele kaovad ka tõendid selle kohta, kuivõrd mõjutas suurehitise grupiidentiteet linna kultuurilist identiteeti. Praegustest positsioonidest lähtuvad biograafilised materjalid on tihti ehitajate identiteedi muutumise ainsad tõendid. Meeles tuleb pidada ka asjaolu, et ehitusmeeskondade kultuurilist identiteeti kajastavad arhiividokumentid on katkendlikud ja halvasti säilinud, sest suuremahulist ehitust teostav organisatsiooniline struktuur lakkab eksisteerimast ehituse lõppemisel. Et Nõukogude Liidus saatis riikliku tähtsusega ehitusprojekte alati meedia, kinotegijate ja kirjanike kõrgendatud tähelepanu, sisaldavad need subjektiivsed

kajastused rohkem teavet kui säilinud dokumendid. Balti Elektriijaama ehituse põhjal (taustal) filmis stuudio Tallinnfilm mängufilmi; kirjanik Valentin Ruškis kirjutas raamatu; ajalehe Izvestija ajakirjanik Ilja Zverev avaldas mitmeid esseesid ja lugusid; mitmel Eesti kunstnikul valmis maalide või graafikasari. Ehitusega seotud sündmused kajastusid kohalikus ajalehes Narvski Rabotšii. Need olid autori isiklike mälestuste kõrval uurimistöö lisaallikad.

Käesoleva artikli struktuur järgib uurimuse ülesehitust, kus eraldi vaadeldakse erinevate tegurite koosmõju ehitajate individuaalsele ja rühmaidentiteedile. Tegurite koosmõju analüüs näitas, et oma olemuselt on need kahte tüüpi: süsteemiülesed ja hetkeolukorrast sõltuvad. Esimesse gruppi kuuluvad sotsiaalpoliitilised tingimused, mis mõjutavad ühiskonda tervikuna, mõjudes võrdselt kõigile rühmadele, kuid mõju tulemus avaldub gruppideadvusest sõltuvalt erinevalt. Teist tüüpi tegurid hõlmavad ainult ühte konkreetset sotsiaalset rühma mõjutavaid asjaolusid. Need sihipärased olustikulised tegurid tulenevad konkreetse rühma spetsiifilistest suhetest väliskeskkonnaga. Esimest ja teist tüüpi tegurite koosmõjul tekib sünergeetiline efekt, mis määrab kõnealuse rühma identiteedi muutumise ja selle mõju linna kui terviku kultuurilisele mainele.

Artikli järgmises osas on vaatluse all esimest tüüpi süsteemsed tegurid: linna sotsiaalmajanduslik olukord; nõukogude ühiskonna sotsiaalpoliitiliste ja kultuuriliste muutuste areng 1950.–1960. aastail; suurehitiste roll “sulaaegsete” nõukogude noorte eneseteostuses.

Kolmandas osas vaadeldakse otseselt energiaehituse meeskonnaga seotud konjunktuurseid tegureid, mis mõjutasid selle rühma identiteeti: meeskonna organisatsiooniline struktuur ja ajalugu; Leningradi ja Tallinna kultuuri mõju energiaehitajatele; ideoloogilise surve kahanemine ehitajatele kultuuri- ja sotsiaalpoliitilises vallas.

Neljandas osas on vaatluse all energiaehitajate identiteet ning rühmaidentiteedi ja isikuidentiteedi seos Narva linnakeskkonna ja mainega, samuti ehitajate saatus pärast ehituse lõppemist, mis langes kokku “sula” lõpuga.

1.3. Suure energiaehitusprojekti spetsiifika Narva sotsiaal- ja linnaehituslikus struktuuris

Otsus rajada Narvast mõne kilomeetri kaugusele Loode-Euroopa suurim soojuselektriijaam, Balti Elektriijaam, tehti 1954. aastal. Ehitus algas 1956. aastal ja lõppes 1965. aastal.

Võimas peahoone kuue rohkem kui saja meetri kõrguse korstnaga. Kaks kanalit: toitekanal – praktiliselt suur jõgi turbiinide jahutamiseks; ja väljalaskeava on samasugune jõgi, kuid sooja veega. Tuhahoidla – surnud järv, mida

filmis Kozintšev suure kurvastuse sümbolina “Kuningas Learis”. Raudteed koos vagunikallurite hoonega (et terve vagunitäis põlevkivi välja kallutada otse kaateldesse, millest igäüks moodustas mitmemeetrise torupõimiku). Elektriijaama ja katla üldvaade on näha piltidel 1 ja 2.

Pilt 1. Balti elektrijaama üldvaade. Viktor Salmre foto 1969.

Pilt 2. Elektriijaama katel on ligi 50 meetri kõrgune torude sasipundar. Mastak 2022 (<https://stena.ee/users/mastak>).

Jaama projekteeris üleliidulise instituudi Teploelektroprojekt Leningradi osakond, ehitas Leningradis asuv NSV Liidu energeetika- ja elektrifitseerimisministeeriumi trust Sevnenergostroi. Vahetult juhtis töid kohapeal asuv Balti Elektriijaama ehitusvalitsus (edaspidi EV), kes peatöövõtjana tegi vaid teatud tüüpi töid. Lisaks sellele töötas jaama ehitusel üle 30 alltöövõtja. Mõned neist töötasid ehitusel pidevalt, omades seal oma ehitusvalitsust (trustid Sevzapenergostroi, Sevteplomontaz), teised tulid kohale töörinde tekkides. Lisaks eelmainitud püsimeeskondadele täiendas enamik alltöövõtjaid oma personali lähetatutega. Siin oli mängus väike kavalus: põhilised alltöövõtjad, isegi kui nende töötajad elasid Narvas, said lisaks põhitöötasule ka nn komandeeringutasusid, kuivõrd neid töötajaid võis saata riigi piires teistele objektidele. Lisaks ehitusüksustele tegutsesid Narvas ka Leningradi projekteerimisinstituutide, Orgenergostroi ja mitmete teiste insenertehniliste struktuuride talitused, mille personal koosnes kõrgelt kvalifitseeritud inseneridest. Tippaegadel töötas ehitusel ligi 6000 inimest. Turbiinide kasutuselevõtuga kasvas ka jaama operatiivpersonal, mille arv ulatus pärast ehituse lõppu umbes 4000 inimeseni. Sellest tulenevalt kasvasid Narvas elamurajoonid, ühiselamud ning sotsiaal- ja kultuuriobjektid ehitajatele ja energeetikutele. Selle tulemusena koosnes Eesti linna Leningradiga ühendava raudtee mõlemal pool välja arenenud linn neljast osast. Raudteest lõuna pool asusid Kreenholmi Manufaktuuri vabrikud ning nendega seotud elu- ja sotsiaalkvartalid. Teest põhja poole jäi linna keskne haldusosa elamutega, kus elas peamiselt linna nomenklatuur – ametnikud ja riigiteenistujad. Loode poole

rajati energeetikute ja ehitajate sotsiaal-kultuuriliste mugavustega elamukvar-talid. Ida suunas paiknesid Narva jõe ääres individuaalelamud, mis läksid üle suvilate ja köögiviljaaedade alaks. Idasektorisse jäi ka väljaehitamata ala, kus asus kunagi vanalinna keskus ja metsistunud linna-park, mida 1950. aastatel nimetati ohtlike kohtumiste võimaluse tõttu kõne-keeles džungliks. 1960. aas-taks ei meenutanud Narva selliselt enam sõjajärgseid ühe tööstusega linnu, mida kutsuti sotsialistlikeks linnadeks. 1960. aastate Narvast kujunes nor-maalne (multidistsiplinaarse tootmisega) linn oma õppeasutuste (tehnikum ja mitmed kutsekoolid), disaini- ja uurimisinstituutidega. See tähendab linna, kus on üliõpilased ja märkimisväärne tehniline intelligents, mis on enamjaolt seotud linna kultuurilise maine määranud ehitusega.

2. Süsteemsed tegurid ja nende mõju energiaehitajate grupimentaliteedile

2.1. Narva – kahe ruumi linn

Narva linnakultuurilist identiteeti pärast 1944. aastat mõjutas eelkõige linna samaaegne eksisteerimine kahes kultuuriloolises süsteemis.

Ühest küljest on Narva Venemaa ja Põhja-Euroopa ajaloos võtmerolli män-ginud linn, mida mainitakse arvukates kirjandusallikates, aga ka sellele pü-hendatud ajalooüritingutes. Ainuüksi venekeelseid pealkirju on sadu. Narvat on linna erinevatel eksisteerimisperioodidel kujutatud arvukalt 19. sajandi ja 20. sajandi alguse žanrimaalidel ja linnamaastikel, raamatuillustratsioonidel ja fotodel.

Kuid reaalses elus lakkas Narva linn pärast teist maailmasõda olemast. 1944. aastast oli selle asemel purustatud telliste ja osaliselt põlenud hoone-osadega risustatud põld, mille vahelt paistsid välja varemed. Linna tootmispo-tentsiaal oli täielikult hävinud. Ja mis peamine, endise linna kohale polnud jäänud inimesi.

Mõned elanikud lahkusid linnast koos Punaarmee üksustega juba 1941. aas-tal. Mõned neist sattusid rindele. Teised hajusid okupeeritud riigi okupantidest hõivamata territooriumil. Aga suurem osa linna elanikest evakueeriti enne Narva lahingu algust 1944. aasta suvel ja sügisel Eesti keskpriirkondadesse, kust valdav enamus põgenes Rootsi, Soome ja isegi Saksamaale. Tegelikult polnud hävitatud Narvasse kedagi naasmas. Seda enam, et polnud, kuhu naasta (Rus.Postimees 2024).

Sõjast kahjustatud linnade taaselustamisel pärast 1945. aastat rakendati NSV Liidus (nagu paljudes teistes Ida-Euroopa riikides) kahte vastandlikku

lähenemisviisi. Ühe kohaselt taaselustati täpsete koopiatena arhitektuuri- ja kultuurimälestised ning neid ümbritsev linnakeskkond. Nii toimiti Leningradi täielikult hävitatud eeslinnade (Peterhof, Tsarskoje Selo, Pavlovsk jt), samuti teiste Leningradi mudeli valinud linnade taastamisel. Teise mudeli puhul (mida võiks nimetada Kiievi mudeliks) rakendati n-ö taaskasutust (täielikult hävinud hoonete varemete asemele ehitati aastail 1945–1956 stalinistlikud majad). Pärast 1957. aastat täitis linn nn hruštšovkadega – tasapinnaliseks lihtsustatud ümbritsevate konstruktsioonidega tüüpmajad. Narvas valiti teine variant, loobudes põlglikult arhitektuurilisest järeleaimamisest.

1945. aastal algas linna taastamine riigile hädavajalike tekstiilitoodete valmistamiseks vajalike Kreenholmi Manufaktuuri vabrikute tootmisruumidest. Kuivõrd teed ja võrgud olid alles, tulid hävinud ettevõtete asemele uued. Mõnikord meenutasid nad väliselt endisi – seal, kus olid säilinud ehitise karkassid.

Taastatud tootmisettevõtete töökollektiivid moodustati Eesti Peipsi-äärsete, Pihkva ja Leningradi oblasti maanoortest, kes said väljaõppe Narvas, Kreenholmi ametikoolis. Insener-tehnilise personali tagas Leningradi Tekstiili- ja Kergetööstuse Instituut. Samaaegselt tootmispindadega kerkisid ühiselamud, elamud ning sotsiaal- ja kultuuriobjektid. Nagu paljud toonased linnad, tõusis Narva üles nullist. Just nagu kerkis selle kõrvale (ainult 25 km kaugusel) täiesti uus Sillamäe linn, mis rajati kiiresti (kaevanduse ja töötlemistehase ümber). 1944. aasta lõpus oli Narvasse jäänud 550 inimest. 1949. aastal kasvas Narva elanike arv Kreenholmi manufaktuuri tootmispersonali taastamise arvel 15 000ni (Narva Turisimiinfokeskus 2022).

Sõjajärgne Narva eksisteeris kahes ruumis: ajaloolises ja tegelikus, ning see ei saanud jätta mõjutamata selle uute kodanike identiteeti, kellel ei olnud selles linnas mingeid juuri. Reaalses ruumis oli Narva kiiresti kasvav tüüpiline sotsialistlik linn, sest Kreenholmi Manufaktuuri kudumis- ja ketrusvõimsused kasvasid vastavalt rahvamajanduse vajadustele kiires tempos. Esimese sõjajärgse viisaastaku lõpuks (1950. aastaks) ületas Kreenholmi tootmismahd 1940. aasta taseme. 1954. aastal töötas kombinaadi vabrikutes 8989 inimest (Vassilitš 2020). 1957. aastal avati Kreenholmi 100. aastapäeva puhul kultuuripalee. 1954. aastaks oli Kreenholmi linnaosa kesktänav ääristatud stalinistlike majadega. Just nagu linna peatänav, Puškini tänav puiestee ja poeedi büstiga. Neil aastatel tasandati nulli ka vana Narva jäänused, mis jäid edasi elama vaid raamatulehtedel. Mainida tuleks selliseid haruldusi nagu “Lühike väljaõte Narva linna kroonikast ja tähtsamatest ajaloosündmustest alates linna asutamisest” (Tatlin 1886), aga ka 1858. aastal ilmunud raamatu tänapäevane kordusväljaanne “Narva linna ajalugu”, mille on koostanud narvalane Heinrich Johann Hansen (2016). 1858. aasta väljaandes on huvitav nimekiri raamatu saavatest üksiktellijatest, neid oli Narvas 113, Peterburis 46, Lübeckis 6 ja

(isegi) Arhangelskis 4. Ühtekokku oli tellijaid 34 linnas. Selline oli narvalaste paiknemine kogu Vene impeeriumis, mis tagas 19. sajandi teisel poolel linna kultuurilise maine.

Enne suure energiarajatise ehitamise algust ei erinenud sõjajärgse Narva kultuuriline identiteet ja linnakultuur kuigivõrd teiste sotsialistlike linnade mentaliteedist ja kultuurist. Nende linnade asukad olid (nagu ka Narvas) äsja linlaseks saanud kodanikud, nn slobodaakultuuri kandjad, sest sellistes linnades ei ole Vjatšeslav Glasõtševi (1988: 44) sõnul “kultuuri loovaid keskusi veel välja kujunenud”. Sotsialistlikes linnades “käib kultuurivallas linna “erodeerimisprotsess” (lahtilinnastumise mõttes) (*ibid.*). See tähendab, et Narva-kesksus ei kuulunud linnaelanike mentaalsusse. Ent täiesti erinevat identiteeti ja mõju selliste linnade kultuurilisele mainele kandsid suured ehitusmeeskonnad, kes püstitasid peamiselt keerulisi energiakomplekse. Narvas olid nendeks Balti Elektriijaama ehitajad ja monteerijad. Ehitusmeeskonna elustiili määrasid monteerijad, kes koosnesid peamiselt muudel suurtel ehitusobjektidel töötanud linnaelanikest, ja kelle keskmine palk oli 20–25% kõrgem kui tekstiilitööstuse naistel.

Venekeelse Vikipeedia artiklis “Eesti NSV majandus” on toodud andmed rahvamajanduse sektorite töötajate ja teenistujate keskmise kuupalka kohta: 1960. aastal oli vabariigi keskmine kuupalk 81,9 rubla; neljas valdkonnas ületas kuutöötasu vabariigi keskmise: ehituses oli see 94,1 rubla, tööstuses 92,6, transpordis 87,8 ning riigi- ja majandusjuhtimises 87,8 rubla. 1965. aastal jätkus sama tendents. Vabariigi keskmine olin 99,9 rubla, kuid kuues rahvamajandusharus ületasid palgad keskmist: ehituses 118,1; teaduses ja teadusteenustes 110,7; riigi- ja majanduskorralduses 108,6; tööstuses 107,1 ja hariduses 100,2 rubla. Seejuures jäi kergetööstus töötasu poolest alla masinaehitusele, ja energiaehitusel töötajad said 10–15% kõrgemat töötasu kui üldehitusorganisatsioonide ehitajad (Eesti NSV majandus 2024). Autori, toona Balti Elektriijaama juhtimissüsteemi töödejuhataja, palk esimese töökuu eest oli 1961. aasta septembris 110 rubla, ent samal ajal Narva Ehitustrustis meistrina tööd alustanud kolleegi palk 100 rubla (s.t 10% madalam).

Sattunud Narvasse, kus enne elektriijaama ehituse algust “moodustasid enamuse vallalised kujud”, omandasid ehitajad kiiresti teatud “husaari” šiki (pintsakut kanti õlgadel nii, et see meenutaks husaarikuube). Sellised nägid nad välja Gerassimovi-nimelise klubi tantsupõrandal või kahes kohalikus restoranis (Baltika ja Narva hotellis). Tänu monteerijatele omandas linnakeskkond maskuliinsuse koos sellele iseloomuliku ambivalentse (vilistan kõigele) suhtumisega autoriteetidesse, aga ka omapärase ettekujutusega õiglusest ja vabadusest (mis “sula” edenedes märgatavalt suurenes).

2.2. Eriline, ehituse algusaasta – 1956

See aasta tähendas mitte üksnes Narva suurehituse algust, vaid ka märkimisväärseid sündmusi nii Eestis kui ka Ida-Euroopas tervikuna, millest sai energiaehitajate identiteedi arengu oluline faktor.

Kõigepealt toimus veebruaris 1956 NLKP 20. kongress, mis muutis aastate 1953–1955 vaikselt destaliniseerimise riigipoliitika esmaülesandeks. Riik oli tervikuna “Gulagist väljumas”. Kui aastail 1953–1956 rehabiliteeriti ligi 8000 inimest, siis 1956–1957 rehabiliteeriti üle 500 000. Ja mõned endised poliitvangid sattusid ka elektrijaama ehitusele. Sillamäe laagrist vabanenutest paljud jäid pärast laagri sulgemist Kirde-Eestisse. Juunis protestisid Poola töölised kohaliku võimu vastu, oktoobris puhkes Ungari ülestõus ja sellele järgnenud sündmused. Nii põimus NSVL-i režiimi teatav liberaliseerimine (poliitilise ja ühiskondliku elu demokratiseerimise ilmingutega) ning nõukoguliku elukorralduse “punasetest joontest” kaugemale minemise takistamine nn rahvademokraatia riikides.

Eriti silmatorkavad olid järeleandmised kultuuri riikliku reguleerimise sfääris. Nõukogude kultuuriruum hakkas tasapisi läänemaailmale avanema. Oktoobris 1956 toimus Puškini-nimelises Kujutava Kunsti Muuseumis Pablo Picasso tööde näitus, mille kohta kirjutas opositsionääriskunstikriitik Aleksandr Gidoni: “Oli väikekodanlasel põhjust segaseks minna” (Kulakova 2020). Sama 1956. aasta detsembris andis Moskvas kontserdi prantsuse šansoonilaulja ja näitleja Yves Montand koos näitleja Simone Signoret’ga. 1957. aastal külastas Moskvat ja Leningradi Brechti teater Berliner Ensemble. Mitte vähem kõrgetasemelised olid ka kirjandussündmused. Ühes ajakirja Novõi Mir numbris ilmus 1956. aastal Vladimir Dudintsevi jutustus “Mitte üksnes leivast”, mis tekitas tormi kriitikute ja lugejate seas.

Kõike seda defineeriti ühe sõnaga – “destaliniseerimine”, ja selle maagia haaras kõiki ühiskonnakihte, Hruštšovi uuendused ja kõikumised lisasid protsessile intriige, mis kajastus poliitiliste anekdootide voos, mistõttu sõpradega või isegi mitte eriti lähedaste tuttavatega kohtudes, asendus küsimus “kuidas elad?” küsimusega “kas uut anekdooti oled kuulnud?”. “Sula” fenomeni käsitlevate teaduslike uurimistööde seas on huvitav Arkadi Lipkini tõlgendus artiklis “Kuuekümnendate inimestest ja “sula” kohast Venemaa ajaloos” (Lipkin 2008). Autor käsitleb “sula” stalinistliku ja poststalinistliku riigikorra ning 1960. aastate alguseks parimate lääne näidete tasemele tõusnud kõrgkultuuri vaheliste vastuolude lahendusena. Lipkin näeb kuuekümnendates kahte joont: “noorus”, mida viivad ellu eelkõige toonased üliõpilased (saanud aimu 1960. aastate tudengirahutustest Prantsusmaal ja teistes Euroopa riikides, samuti biitlivaimustus USAs); ja “intelligents”, keda autor määratleb kui “eetilist individua-

liseerimist haritlaskonnas”, tuginedes (tema sõnul) “19. sajandi ja 20. sajandi alguse klassikalisele vene kultuurile” (Lipkin 2008: 159). See kontseptsioon võimaldab selgitada ehituse noorspetsialistide (moodustasid insenertehnilistest töötajatest enam kui 40%) destaliniseerimise ideede seotust oma tööelu GOELRO ehitusprojektidega alustanud insenerikorpuse vanema põlvkonna arusaamadega destaliniseerimisest. “Sula” võib käsitleda antistalinismina, mis tungis energiaehitajate kollektiivi intellektuaalsesse ellu ja avaldas olulist mõju nende rühmaidentiteedile, desakraliseerides täielikult riigijuhtimise.

2.3. “Sulaaegsete” suurehituste romantika

Pyotr Vail ja Alexander Genis andsid 1988. aastal inglise ja 1996. aastal vene keeles välja raamatu “60ndad. Nõukogude inimese maailm”. Selle üks ala-pealkiri sisaldab sõna “romantika”. Autorid sedastavad: “Pärast mitmeaastast stagnatsiooni toimus riigi teadvuses võimas nihe, ja nihe põhjustas liikumise. [...] Eesmärk tundus ähmane ja ahvatlev – Romantika. Nii nimetati seda kaootilist tuhinat. [...] Eesmärgi ebamäärasus tagas uue kasvukeskkonna, kus vabadus – ükskõik, milline – oli põhikomponent. Õigupoolest muutusid vabadus ja romantika neil aastatel sünonüümideks” (Vail & Genis 2001: 126).

Soov sõita “udu ja taiga lõhna järele” poleks iseenesest liikumise eesmärgiks saanud. Ent kui sa reisisid samadesse oludesse sihiga olla mõne hiiglasliku elektrijaama ehitajate seas, omandas teeromantika tähenduse. Kuid kõik ajakirjas Junost (Noorus) avaldatud “pihtimusliku proosa” romantilised kangelsed poleks saanud sattuda Bratskisse. Töölusuunamine Severnergstroidisse pärast diplomi kaitsmist riigi suvalises ehitusinstituudis töötas udusid ja taigalõhna, aga kui selgus, et trusti peamine ehitusobjekt asub Narvas, tõusetus küsimus, kus on romantika lähedam: Angaral või kahe kindluse (Ivan Groznõi ajast tuntud) Jaanilinna (Ivangorodi) ja (veel vanema) “saksa lossi” vahel voolaval Narva jõel. Pealegi kerkisid suvel kindlustes ühel pool Leningradi “tehnožka” ja teisel pool Tallinna Polütehnilise instituudi üliõpilaste telklinnakud. Lõkke ääres sai kõikjal tantsida südaööni. Ja sageli vedasid elektriliini 350 üle Eesti samad noormehed, kes paigaldasid Siberis elektriliini 500, nad võisid õigusega laulda “koidikutest tugipunktide kohal minu külmetava käe all”.

Üldiselt tegid paljusid töid kitsalt spetsialiseerunud brigaadid, jaoskonnad ja isegi ehitus- ja montaaživalitsused, kes töötasid Siberis, Moskva lähedal Konakovos või Narvas. Sellistes struktuurides oli romantikat ülearugi. Võib nõustuda Vaili ja Genise tõdemusega: 1960. aastate energeetikaspetsialistidele sai romantikast tõepoolest vabaduse sünonüüm. 1960. aastate nõukogude inimese maailmast rääkiva raamatu autorid käsitlevad kõike, mis puudutab

toonast romantikat, paraja irooniaga. Nähtavasti see oligi nii 1960. aastate “sula” ajal Riia noorte humanitaaride seas, kelle hulka kuulusid ka raamatu autorid. Kuid käesoleva uurimuse autor on lõpetanud 1961. aastal ehitusinstituudi ning sattus Balti Elektriijaama ehitusele rohkem kui kümne ehitusalase kõrgkooli lõpetajate seas ning kinnitab: meid kõiki pani liikuma suurehituse romantika, päris tõsiselt ja üheselt. Suurel määral tulenes see asjaolust, et klassipõhises nõukogude ühiskonnas kerkisid energiaehitajad 1960. aastatel elukutsete edetabelis esikohale. Neist kirjutati romaane ja tehti filme. Nüüd, pool sajandit hiljem on teada üksnes Aleksandr Zarhi 1957. aastal valminud film “Kõrgus”. Sarnaseid, mitte nii andekalt tehtud filme oli palju. 1960. aastate suurepärase kirjanik ja ajakirjanik Ilja Zverev kirjutas jutustuse “Romantika täiskasvanutele” autorieessõnas: “Kujutage ette noort ehitustööliste linna [---] Kui te pole sellistes linnades käinud, pole hullu. Te saate neid hõlpsalt silme ette manada, kui meenutate kümmet filmi ehitajate elust” (Zverev 1968: 354).

Pilt 3. Eesrindlik keevitaja Anatoli Vassiljev. Eduard Einmann 1959.

Pilt 4. Buldooseri juht Aare Järvi. Eduard Einmann 1959.

Noorusromantika ei olnud propagandakliše. See määras reaalselt tuhandete poiste ja tüdrukute elutee alguse ja põimus toonasesse rahvamajanduse juhtimise süsteemi. Kui arvestada ka seda, et paljud suurte energiarajatiste ehitajad töötasid Egiptuses (Assuani hüdroelektrijaamas), Indias ja Kuubal, tuleb tunnistada, et selle elukutse esindajate kõrge enesehinnang oli täiesti õigustatud. Täpselt nagu kogu NSV Liidu ala tunnetamine oma isikliku territooriumina. “Ei ela ma majas, ei tänaval, / mu aadress on NSV Liit” lauldi neist – Stalini-järgse NSV Liidu täiesti vabadest inimestest. Selle teema lõpetuseks peab autor sobivaks tuua kaks Eesti kunstniku Eduard Einmanni Balti Elektrijaama ehituse käigus tehtud portreed: keevitaja Vassiljev (pilt 3) ja buldooseri juht Järvi (pilt 4). Venelane ja eestlane. Ilusad vabad inimesed, kes teavad oma väärtust.

3. Energiaehitajate rühmamentaalsust mõjutavad konjunktuursed kohalikud faktorid

3.1. Ameti- ja kultuurialane Leningradi-kesksus

Ehituse peatöövõtjat – Balti elektriijaama ehitusvalitsust – ei moodustatud 1956. aastal. Sel meeskonnal oli pikk elektriijaamade ehitamise ajalugu alates GOELRO plaaniga ette nähtud rajatistest – hüdroelektriijaamade kaskaad Sviri jõel Leningradi oblasti Podporožje ja Lodeinoje Pole rajoonis. Esimene selle meeskonna elektriijaam oli aastail 1927–1936 ehitatud Alam-Sviri hüdroelektriijaam. Aastail 1927–1935 oli selle ehituse juht üks GOELRO arendajatest, Gleb Kržžanovski sõber ja kaaslane, energiaehitajate legend Genrih Graftio (1869–1949). Kõik Balti Elektriijaama ehitusvalitsuse juhid töötasid kaskaadi teise jaama, vastavalt GOELRO plaanile Graftio projekti järgi rajatud Ülem-Sviri hüdroelektriijaama ehitusel. Peatööd tehti aastail 1947–1952. Ehituse montaaživalitsuste juhid töötasid paljude Leningradi piirkonna elektriijaamade ehitustel.

Nad kõik võisid enda kohta öelda Graftio sõnadega: “Ma jäädvustasin oma tööd betooni ja rauda.” Kõigil olid keerulised isiklikud lood. Neid oli arreteeritud ja vabastatud riigijuhtide isiklikul korraldusel. Nende esinduspintsakud meenutasid ordenite ja medalite kullast sädelevaid soomussärke. Kõik nad olid Peterburile omase demokraatiaga ja samal ajal inseneriaristokraatiaga leningradlased. Ühel kohtumisel noorte spetsialistidega ütles Sevzapenergomontaži osakonnajuhataja Sergei Bogojavlenski: “Inimene peab olema kaasatud oma ajastu põhisündmustesse. Muidu võib öelda, et ta pole kunagi elanud.” Ütles muidugi enda kohta.

Peterburi “vanurite” suhtluskultuur ning nende aupaklik ja lugupidav suhtumine ärisse said kogu meeskonna firmamärgiks. Professionaalne väärikus, kodanikujulgus ja orgaaniline antistalinism olid osa tehnikaintelligentide rühma- ja individuaalsest identiteedist.

Nemad mõjutasid suuresti ehitusmeeskonna kultuuriliste vajaduste kujunemist. Esiteks muutusid ehitajad paadunud teatraalideks. Seda enam, et just Leningradi teatrid olid “sula” orientatsiooni liidrid. Sevnenergostroi asus täpselt Suure Draamateatri vastas (Fontanka eri kallastel) ja nende vahel valitsesid üsna sõbralikud suhted. Üsna sageli saatis üks või teine ehitusüksus nädalavahetuseks Leningradi “teatribussi” (öömaja tagasid Leningradi trustid oma ühiselamutes). Ehituse noortel spetsialistidel kujunesid välja head suhted Leningradi Noorsooteatriga, mida toona juhtis Korogodski. Tähelepanuta ei jäänud ka Ermitaazi ja Vene muuseumi näitused ja muud Leningradi kultuurielu sündmused.

Vanema põlvkonna energiaehitajate mõningane “Leningradi-kesksus” ei varjutanud ehituse noore intelligentsi eest kuidagi Eesti ühiskonnas toimunud muutuste kultuurilist tähtsust. Eriti kujutava kunsti ja muusika vallas, mis osutusid kaasatuks toonasesse lääne kunsti palju enam kui Leningrad.

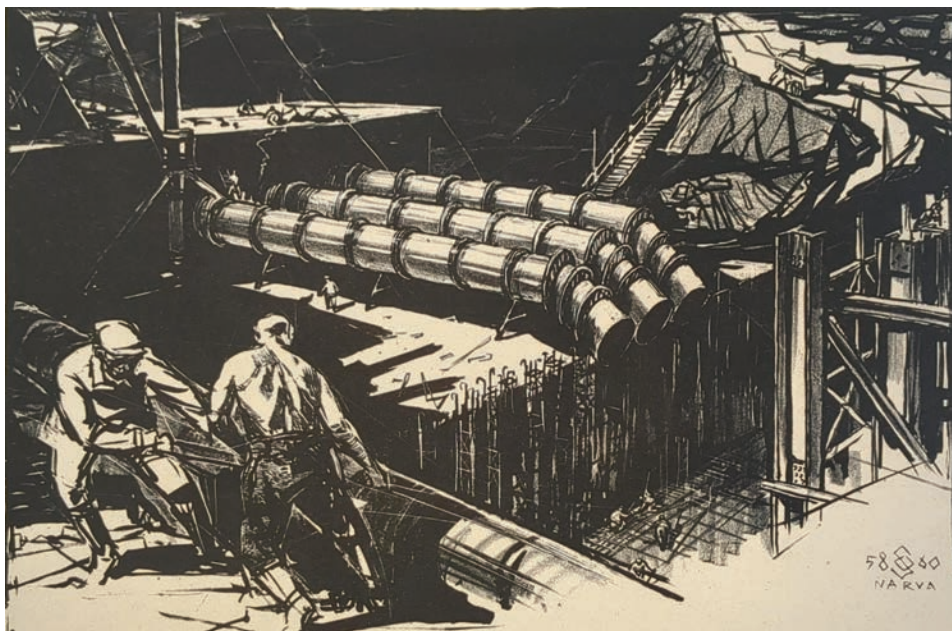
Neli hooajalist kunstinäitust Tallinna Kunstnike Majas, traditsiooniline Tallinna Graafika Biennaal, Tallinna džässifestivalid, kus võis kohtuda kõigi iidolitega – Leningradi jazziklubi mitteformaalidega, aga ka suhelda nende festivalide regulaarse osaleja Vassili Aksjonoviga, kelle “Tähepilet” ja “On aeg, mu sõber, on aeg” tegid Tallinnast kogu NSV Liidu noorte kõige loomingulisema osa Meka. Ja narvalastele oli Tallinn hästi ligipääsetav. Peaaegu kodus (210 km Narvast). Nii sai geograafiast oluline tegur, mis mõjutas noorte ehitajate kultuurilist identiteeti – nende kultuurilist avatust.

3.2. Ehituse tähtsus Eesti kultuuris ja energiaehitajate ideoloogilise surve minimeerimine

Tööstushiiglase kerkimine Narva külje all tekitas väikeses Eestis, kus tootmis-
hooned polnud mõõtnutelt suured, erutas kohalike fantaasiat. Eesti riiklikud
propagandateenistused otsustasid kasutada hiiglehitist industrialiseerimise
sümbolina. Narva saadeti kunstnikke (Eesti kunstnike liidu lähetusega), kelle
tööd illustreerivad osaliselt seda artiklit. Tunnustatud graafikud on loonud
ehituse kroonika kunstis. 1961. aastal andis Eesti Kunstnike Liit välja suure-
formaadilise (60×90 cm) kogumiku 14 graafikateose kaunitest reproduktsioo-
nidest. Neist esimesena valminul (dateeritud 1958) jäädvustas Olev Soans
torustike paigaldust autolitograafiatehnikas (pilt 5). Ja 1959. aastal valmis
kunstnik Arnold Alase õlimaali ehitatava jaamahoone üldvaatest (pilt 6), sa-
muti Aleksander Pilari akvarell “Uus tööpäev” (pilt 7). Huvitav on Olev Soansi
autolitograafia (1959) “Esimene etapp lõpeb” (pilt 8). Reproduktsioonide mapp
tervikuna kannab nime “Balti hiiglane” (1961).

Mitmeid pikki lähetusi Narva sai Eesti Kirjanike Liidult jaamaehitajatest
rääkiva esseekogumiku “Jutustus vägiteost” autor Valentin Ruškis (1961).

1960. aastal valmis Tallinna Kinostuudios täispikk mängufilm (eesti keeles
venekeelsete subtiitritega) “Vihmas ja päikeses”, mille peategelaseks sai tänu
operaator Juli Fogelmanile ehitis. Fogelmanil õnnestus tabada ja jäädvusta-
da ehitusplatsi sümfoonia: 50 meetri kõrguste sammaste rütm ja 2-meetrise
läbimõõduga torujuhtmete kosmiline põimumine. Ta nägi varaõhtuse taeva
taustal samaaegselt säramas sadu elektrikeevitajaid, paiskamas sädemeid
elektrijaama paigaldatavasse peahoonesse.

Pilt 5. Jahutusvee torustiku paigaldus. Olev Soans 1958–1960.

Pilt 6. Balti Soojuselektrijaama peakorpus 1959. aastal. Arnold Alas.

*Pilt 7. Uus tööpäev.
Aleksander Pilar 1959.*

*Pilt 8. Esimese etapi lõpp. Olev Soans
1959.*

Filmi režissöör Herbert Rappaport suutis põimida filmi süžee ehitusplatsi kinematograafiasse. Rappaport on huvitava saatusega inimene: 1930. aastatel töötas ta Saksamaa kinostuudiotest, seejärel Hollywoodis, kust toonane nõukogude kinotööstuse boss Šumjatski meelitas ta filmima NSV Liitu. NSV Liidus tegi Rappaport 23 filmi, millest nelja eest pälvis ta aastatel 1948–1952 Stalini preemiad, lisaks omistati talle Eesti NSV teenelise kunstitegelase ja Vene NFSV rahvakunstniku tiitel (Rappaport 2024). Mainitud filmis tegid kaasa sellised näitlejad nagu Larissa Lužina, Nikolai Slitšenko, Mikk Mikiver.

Praegu ei ole enam võimalik teada saada, miks dünaamilise, peaaegu dektektiivse süžeeaga filmi ei dubleeritud vene keelde, mistõttu see jäi “suure” ajakirjanduse vastukajata, jõudmata N Liidu “suurele” ekraanile. Võimalik, et põhjust tuleks otsida filmi ameerikalikust maneerist. Kuid Eesti filmikunstis oli see saavutus, mis kahtlemata tõstis ehituse mainet Eesti ühiskonnas ning loomulikult ka ehitajate endi enesehinnangut, kes olid sattunud linna teiste tootmiskollektiividega võrreldes ideoloogilisse³ vaakumisse. Mõju avaldas organisatsiooniline struktuur, sest kõigi ehitusega seotud üksuste juhtorganid olid Leningradis.

Kusjuures suurimate ehitusüksuste (Balti Elektriijaama ehituse peatöövõtja; monteeri- ja allüksused), kelle töötajad elasid Narvas, parteiorganisatsioonid kuulusid territoriaalse põhimõtte kohaselt elektriijaama ehitajate ühtsesse parteiorganisatsiooni oma parteikomiteega ja täiskohaga parteisekretäri- ja igaaastased parteiaktiivid toimusid Leningradi vastavates ehitustrustides, kes vastutasid ehitusplaanide täitmise eest, sotsialistlike kohustuste vastuvõtmise ja täitmise ning olme ja kultuuriürituste korraldamise eest. Pealegi asus energiaehitajate klubi hoone Ivangorodis, s.t NLKP Leningradi oblasti Kingissepa rajoonikomitee ideoloogilise mõjusfääris, kuigi viimasel polnud Narva ehitusega mingit pistmist. EKP Narva linnakomitee, nagu ka EKP Kesk- ja lõuna- ja keskosakomitee (kellel lasus otsene vastutus jaama võimsuste käikulaskmise eest) ehituse parteikomitee tegevusse eriti ei süüvinud. Seda vähem, et suurem osa lähetusse saabunud kompartei liikmeid olid arvel neid lähetanud Leningradi, Moskva jt linnade projekteerimisinstituutide või ehitusorganisatsioonide parteiorganisatsioonides. Selles kaoses oli parteitöö suunatud eelkõige ehituse põhiülesannete – võimsuste käikulaskmise ja nende varajase kasutuselevõtu kohustuste täitmisele. Ja peod koos reportaažide, kontsertide, aga ka luksuslike õhtusöökidega restoranis Narva (kõige prestiižsem) toimusid pärast järjekordse turbiini käivitamist. Ka suure tiraažiga ajaleht Balti Elektriijaama Ehitaja (toimetaja Mihhail Rõvkin, kes andis ajalehte välja ka Sviri jaamade ehituse ajal) sarnanes kõige enam lõputule reportaažile tootmise planeerimise nõupidamistelt. Parteiõpet kui sellist ei tehtud ning propagandatöö taandus energiavõimsuste kasutuselevõttu tagavate ülesannete täitmisele.

Ehitus kandis üleliidulise komsomoli löökobjekti nime. Komsomolistaap oli samuti suunatud võimsuste juurutamisele ja tegeles peamiselt inimeste värbamisega ehk ehituskompleksi täiendamisega ja peaaegu varustusfunktsioonidega. Oluline oli üliõpilasrühmade vastuvõtt ja tegevus ning osalemine üleliidulistel löökobjektide miitingutel. Keegi ehitusobjektile ega linna võimuorganites ei hoolinud nn moraalsest ja poliitilisest kasvatuses.

Eestimaa Kommunistliku Partei linnakomitee ja linnavalitsus olid enim huvitatud Balti Elektriijaama ehitusvalitsuse elamuehituse ning sotsiaal- ja kultuuriteenuste ehitamise kava elluviimisest.

Ehituse juhtkonna suhtumist erinevatesse poliitilistesse kampaaniatesse kajastab järgmine episood. Sotsialistliku vara ohutuse eest võitlemise haripunktis pani linna rahvakontrollikomisjon ehitusplatsi väljapääsu juurde posti, et kontrollida, mida kallurijuhid veavad (seal olid kas demonteeritud raketise lauad või mittetäielikult kasutatud värvipurk jne). Kui sellest ehitusjuhile teatati, oli too nõrkinud ja lasi inspektorid eemaldada, öeldes: “See on meie – kõigi ametiasutuste – süü, et me ei ole varustanud inimesi riiklikke eluasemetega ega loonud ehitusmaterjalide müügisüsteemi, nii et las nad ehitavad kasvõi enesevarustusega oma elamispinna või suvilad. Nad võtavad materjale, selle arvelt, mida me neile võlgneme.” Ehituse ideoloogilised institutsioonid ei sekkinud kunagi isiklikesse asjadesse.⁴

4. Ehitajate rühmaidentiteet ja selle muutumine “sula” jähnenemisel

4.1. Grupiportree ehituse taustal

Balti Elektriijaama esimene blokk (võimsus 100 MW) alustas tööd 9. detsembril 1959. Elektriijaama täieliku projekteeritud võimsuse (1624 MW) saavutamiseni 1965. aastal kulges ehitus sellises rütmis: järgmise toiteplokki kasutuselevõtt – ehitus- ja paigaldustööde rahulik kulgemine – käivituseelne palavik koos tööga “aordi lõhkemiseni” – kõigi maksimaalne pinge käivitusperioodil – käivitamine. NLKP KK-le ja NSVL Ministrite Nõukogule uue energiavõimsuse kasutuselevõtu kirja vastuvõtmine ja NLKP peasekretäri Leonid Brežnevi allkirjaga vastus (mõlemad kirjad avaldati ajalehes Pravda). Järgnes grandioosne bankett, kus osalesid betoonitöölised, keevitajad, turbiinioperaatorid, katlatöölised jne kuni NSV Liidu energeetikaministri asetäitjani, kes saabus ehitusplatsile viimase kuu jooksul enne käivitamist, et kiiresti lahendada ootamatud probleemid (mis loomulikult ilmnesisid, seades ohtu uue turbiini kasutuselevõtu tähtsajad). Ja kuigi tohutu meeskonna tõeliselt raske töö lõppes ametliku nõukogude

bürokratliku akordiga (rituaalne kirjade vahetamine), olid kõik järjekordse käivitamise hetkel tõeliselt õnnelikud, tunnetades täielikult oma tähtsust riigi jaoks ja kuuluvust võidukasse meeskonda, mille insenerikoosseisus olid Leningradi projekteerijad, meistrid ja narvalaste töödejuhatajad, käikulaskmise eel teistelt ehitusobjektidelt Narva lennanud monteerijad, liiduliste ehitustrustide tippjuhid jne.

Raske töö ei välistanud suhtlust. Vastupidi. Narvalaste köökides, Energia tänava ühiselamute kohvikutes, töö juures suitsunurkades räägiti anekdoote, jagati kahtlusi Hruštšovi muudatuste otstarbekuses, hirmu pead tõstva stalinismi ees, räägiti kõrgetasemelistest esietendustest Moskva ja Leningradi teatrites. Millest iganes räägiti, ikka oli jutt poliitikast, mille ehitajad olid maa industrialiseerimise vallas loonud, ja nad mõistsid oma rolli.

Kuulus Nõukogude riigisotsialismi ümberkujunemise uuriija David Lane kirjutab sellest nii: “Paradoksaalsel kombel tekitasid just industrialiseerimine ja areng keerukamaid, diferentseeritumaid ja nõudlikumaid ühiskonnakihte (“sotsialistlik intelligents”), kes seadsid kahtluse alla tsentraliseeritud käsu- ja kontrollisüsteemi ning õonestasid sellega poliitilist korda. Muutuv sotsiaalne struktuur lõi intelligentsi, kellel ei olnud mitte ainult demograafiline, vaid ka moraalne tihedus võimes moodustada alternatiivseid subkultuure ja kontrakultuure” (Lane 2022: 51).

Käesolevas artiklis toodud tegurite kombinatsioon toimis selles suunas, millest Lane kirjutab. Narva energiaehitajate “sula” ajal tekkinud rühmaidentiteet kasvas pärast 1964. aastat (mil algas jahenemine ja Brežnevi stagnatsioon) 20 aastat hiljem perestroikat läbi viinud “loomeklassi” võrseteks. 1960.–1965. aastatel olid mitteametlikud kohtumised – koosviibimised, mille keskpunktideks olid sageli pidevalt ehitusplatsil asunud vabariiklike ajalehtede ajakirjanikud või liidu meediakorrespondendid.

Üks kuulsamaid linnas oli ajalehe Sovetskaja Estonija kuldsuleks tunnistatud korrespondendi Mihhail Roginski⁵ lai sõpruskond. Sageli oli tal külas vend Arseni Roginski⁶ (tulevane dissident ja poliitvang, aga seejärel ühenduse Memorial asutaja ja juht).

Võib tunduda kummaline, kuid suur seltskond noori insenere kogunes ka Eestimaa Kommunistliku Partei Narva Linnakomitee esimese sekretäri Aleksandr Pankratovi kööki, kuigi tal endal polnud sellega mingit pistmist. Kokku tulid tema väimehe, toonase ehituse komsomolikomitee koosseisulise kunstniku, hilisema ajalehe Sovetskaja Estonia ajakirjaniku Vitali Repetski sõbrad.⁷ Aga kõige suurem seltskond kogunes sinna siis, kui Narva tuli korteriomaniiku poeg Stanislav Pankratov⁸ – kirjanik, ajakirjanik ja hilisem ajakirja Sever legendaarne peatoimetaja.

Sageli kohtusid noored ehitajad ajalehe Narvski Rabotši toimetuses Ljudmila Budaševskaja juures, kes oli 1969. aastal üks ajakirja Aurora⁹ asutajatest – sel ajal oli Aurora üks väheseid ajakirju, mis jätkas “sula” aja liini ka Brežnevi stagnatsiooniajastul.

Kuidas Leningradis kõik pärast 1964. aastat “jäätus”, kirjutas artiklis “Oli teine, arusaamatu elu” ajakirja Aurora vastutav sekretär Magda Aleksejeva. Tema lugu algab sõnadega: “Nüüd ma mõtlen: ‘Issand! Miks pidi nii palju kannatama?’ Aga ma kannatasin, piinlesin, jäin isegi haigeks, võtsin nii palju kaalust alla, et kõik mu ümber kohkusid, eeldades halvimat. ‘Opotška kreisis pole lõbus surra,’ kirjutas Puškin Vjazemskile, paludes end Mihhailovskoja pagendusest päästa. ‘Mul ei olnud lõbus sattuda anekdoodi kangelannaks, kurioosumiks, saada kuulsaks vaesekekena, kelle partei- ja komsomolibossid ebausaldusväärseks töölt minema ajasid’ (Aleksejeva 2012). Ja siis räägib ta, kuidas Leningradi võimud pidasid Viktor Goljavkini kirjutist Auroras Brežnevi-vastaseks laimuks. Veel üks tegu, mida Aleksejevale andeks ei antud: reis Moskvasse (NLKP Keskkomiteesse), et taotleda Vössotski kohta käiva artikli avaldamist, mille tsensuur ja oblastikomitee olid ära keelanud. ‘Aga artikkel oli hea, selle kirjutas kuulus Moskva kriitik Natalja Krõmova.’ Aleksejeva artikkel lõpeb tsitaadiga Puškini kirjust Pletnevile: ‘Kui me elaksime, oleksime kunagi ka rõõmsad’ (*ibid.*).

Eraldi tuleks mainida ajalehe Molodjož Estonii ajakirjanike mõju noortele ehitusintelligentidele. Ajalehe Narva korrespondendipunkti juhatas Grigori Veizblat¹⁰, suurepärane korraldaja, pidude hing ja andekas ajakirjanik. Umbes nädal enne järjekordse turbiini käivitamist andis ta koos teiste ajakirjanikega välja Molodjož Estonii erinumbri Balti Elektriijaama ehitusest.

“Sulale” järgnenud avaliku elu jahenemine NSV Liidus (eriti kultuurisfääris) oli vaimse tööga tegelejate suurema osakaalu tõttu Eestis vähem märgatav kui teistes liiduvabariikides. Sotsioloogid Ellu Saar ja Mikk Titma koostasid tabeli, millest on näha, et vaimse tööga tegelejate osakaal oli 1959. aastal NSV Liidus keskmiselt 19,5%; 1970. aastal 27,3%. Üle keskmise oli see osakaal viies liiduvabariigis, kusjuures esikohal oli Eesti: 1959. aastal 22,2% ja 1970. aastal 31% (Saar & Titma 1984: 59).

Muidugi tundus “sulajärgses” Leningradis, kus kõik elav hoolega maatasa tambiti, Narva kultuuriruum vabaduse oasina. Linna kultuuriline maine oli noorte Leningradi literaatide, teatraalide ja kunstiinimeste seas erakordselt kõrge.

4.2. Noorte ehitajate mõtteviisi muutumine pärast 1964. aastat

“Sulaaegne” energiaehitajate noorintelligentide kollektiiv oli 1964. aastaks valmis saanud oma Narva loo. Ehitus sai valmis. Keegi sõitis Leningrad. Keegi läks teistele suurehitustele karjääri jätkama. Mõned leidsid ennast Tallinnast. Muidugi oli see juhus, et ehitusaeg langes täpselt kokku “sulaga” (1956–1964). Aga juhtus nii, et see oli ka vabaduse aeg.

Väga täpselt sõnastas noorte haritlaste viimaste aastate meeleolu Jevgeni Jevtušenko:

*Puhas ja heatahtlik oli meie julgus –
Lihtsalt lõbus kurjus.
Kuigi kõik ei saanud teoks mis soovitud
Midagi läks siiski korda.¹¹*

Poeedile ja tema lugejatele tundus, justkui oleks midagi aastail 1983–1999 täide läinud. Aga selgus, et intelligentsi järjekordne vabadusega peibutamine, mida nimetati perestroikaks, osutus taas illusiooniks (nagu ka “sula”).

9. mai kuulutati 1965. aastal NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega puhkepäevaks. Eelnevalt telefonitsi kokku leppinud, kogunes peaaegu kogu Balti Elektriijaama noorte spetsialistide nõukogu selleks nädalavahetuseks Narva (ELKNÜ Narva linnakomitee esimese sekretäri, 1990. aastate eduka ettevõtja Sergei Repetski algatusel). Koos veedeti terve päev, soe ja päikeseline. Kohtumine osutus kurvaks. Tuleviku osas oli kõik kõigile selge. Tunne, et lõpuks viivad Hruštšovi visklused ühiskonna loomingulise kihi tekkeni ja ümberkujunemisele isikuvabaduse põhimõtete järgi, osutus realiseerimatuks. Lõppev kümnend jättis endast maha kaksitimõtlemise. Haritlaskonna meeleolu väljendus Strugatskite pessimistlikus, ebaselges prognoosis (mis sai eriti populaarseks pärast “sula”). Narva kui vaba kultuurieluga linna maine püsis inertsist mõnda aega. Vähemalt 1968. aastani. Praha kevade krahhini.

Sergei Tšuprinin kirjutas kaunilt mentaliteedi muutumisest sulajärgse perioodi ajakirjanduses: “Inimesed, kes ei suuda elada valede järgi, ei jäänud Literaturnaja Gazetasse, nagu üldiselt nõukogude aastate ajakirjanduses. Paraku on see tõsi. Meie seas oli kahtlemata argpükse, oli lolle, oli lahmijaid, aga kaabakaid [...] tundub, ei olnud. Mis muidugi ei vabasta meist kedagi vastutusest sopa eest, mida oli enam kui küll” (Tšuprinin 2015: 51). Sama võis öelda pärast 1964. aastat mistahes valdkonnas karjääri teinud arukas inimene. Rõhutan: suvalises riigiasutuses, alustades parteiorganitest, teadusasutustest, armeestruktuuridest ja mistahes rahvamajanduse sektori majandusüksustest. Ideoloogilised skandaalid ei tekkinud sugugi veendumuste erinevuse tõttu,

vaid üldjuhul “ideoloogilise mängu reeglite” eiramise tõttu. Need olid reeglid millesse keegi tegelikult ei uskunud. Ideoloogilise konflikti tüüpnaide oli kirjastuse Eesti Raamat kõrvaldamine Dovlatovi jutustuste avaldamisel, mida kirjeldas üksikasjalikult endine Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee instruktor Ivan Trull (2008: 144). Kõige selle juures, olles täielikult omandanud ühiskonnas valitsenud topeltnõuetlemise, rajasid Narva ehituse noored insenerid oma karjääri.

Kuid enne “sula” lõplikku mahajahtumist näitasid noored energiaehitajad 11. ja 12. veebruaril 1966 Tallinnas Eesti komsomoli skandaalsel XIII kongressil oma vabamõtlemist (skandaal vaigistati vabariigi parteijuhtkonna pingutustega ilma karmimate tagajärgedeta). Veelgi hullem: Eestimaa komsomoli keskkomiteesse ei valitud Moskvast sinise komsomoli keskkomitee teise sekretäri kohale saadetud ÜLKNÜ KK instruktorit Kalašnikovi (Moskva “aparaaditöötaja” oli tingimata liiduvabariigi komsomoli keskkomitee teine sekretär). Kuid tõeline “pomm” plahvatas kongressi lõpus selle resolutsiooni vastuvõtmisel, see koosnes traditsioonilistest klišeedest ega huvitanud kunagi ühtegi sellisel kongressil osalejat. Kuid 12. veebruaril 1966 esitas osa Tartu delegatsiooni noori (Tartu ülikooli teadlased ja üliõpilased) kongressile ootamatult oma otsuse eelnõu. Pärast juhtumit valimistel töötas varem parteiaparaadiga kooskõlastamata mitteametliku resolutsiooni vastuvõtmine suurt häda. Kiiresti kuulutati välja vaheaeg, mis kulus “tööks delegatsioonidega”. Narvast tulnud komsomoli-delegatsioon otsustas toetada tartlaste esitatud resolutsiooni. Kuid mitte kogu delegatsioon, üksnes energiaehitajad.

Kaalunud delegaatide kavatsusi hääletada tavakohasest erineva resolutsiooni poolt jõuti pika vaheaja jooksul otsusele võtta vastu “vana” resolutsioon, millele lisatakse dokument “delegaatide rühmalt laekunud täiendavad ettepanekud”, mis algab sõnadega: “Kongress kohustab Eestimaa Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomiteed tõstatama EKP Keskkomitees ja vastavates organites järgmised küsimused kuni nende rahuldava lahenduseni.” Küsimused olid üldpoliitilise iseloomuga. Viimane lahing selles küsimuses puhkes seoses kongressi materjalide avaldamisega. Muidugi püüti “lisaettepanekud” ilmutavast raamatust välja jätta. Väljaande toimetaja oli käesoleva artikli autor. Ja omal vastutusel saavutasin kongressi resolutsiooni avaldamise koos “lisaettepanekute” tekstiga (Dokumentõ 1966). Sellega lõppes minu poliitiline karjäär ja mind soovitati Eesti Ehitusministeeriumisse tööle “oma erialal”. Täis vastutus kogu selle loo eest langes ühele inimesele – ELKNÜ Keskkomitee esimene sekretär Tarmo Suuresaar heideti parteist välja ja suunati tööle Tallinna piiritusetehase asedirektoriks. Noorte energiaehitajate grupiidentiteet erines aga teiste Narva noorte aktivistide grupiidentiteedist.

5. Lõpetuseks

Prantsuse poliitik ja Venemaa ajaloo ekspert Jean-Pierre Chevènement (2015: 17) märkis: “Mälu on selektiivne. Ettevaatlikkus ütleb meile, mida me peaksime meeles pidama ja mida mitte.” Ja see ajab tema hinnangul “ajaloo kui teadusdistsipliini segi sündmuste mälu, mis on oma olemuselt muutlik ja sõltub sellest, mida tänapäeval poliitiliselt korrektseks peetakse” (*ibid.*: 19). Käesolevas artiklis käsitletud perioodi puhul on tänapäeval poliitkorrektsed kaks lähenemist. Üks on igasuguste positiivsete kogemuste ja eriti “sula” täielik eitamine Hruštšovi sisepoliitikas. See lähenemine ilmnes kõige selgemalt ajaloolase Jevgeni Spitsõni raamatus “Hruštšovi lörts” (2019) (tema suhtumine sellesse ajastusse ilmneb raamatu pealkirjast). Teine lähenemine tähendab sündmuste võrdlevat-hindavat kaalumist (plusside ja miinuste täpset kokkulugemist). Sagedamini jäävad peale plussid. Selline soosiv aritmeetiline heakskiit on üldjuhul seotud kultuurisfääriga. Majandusprotsesside juhtimise vallas tunnistavad kurbusega vabatahtlikkuse puudujääke ja reformide ebajärjekindlust isegi need, kes “sula” üldiselt heaks kiidavad. Kuigi esmapilgul ka kõige naeruväärsemaid otsuseid ei tohiks hinnata üheselt. Parteiparaadi struktuuri jagamine “tööstuslikuks” ja “põllumajanduslikuks” tundus absurdne. Kuid ajaliselt distantsilt vaadates ei saa jätta märkamata, et tänu sellisele spetsialiseerumisele oli võimalik asendada ajale jalgu jäänud kirjaoskamatud parteifunktsionärid hetkega noorte inseneride ja teiste spetsialistidega, kes (kui 1964. aastal pööret ei tulnud) suutsid 1970. aastatel ette võtta uusi olulisi majandusreforme. Kusjuures kaadrivahetus kulges rahulikult. Kuid need on üldisema uurimistöö teemad. Käesolevas artiklis vaadeldi kohalikku olukorda, mis viis suure riiklikult olulise energiarajatise ehitamisel osalejate grupi- ja individuaalse identiteedi muutumiseni “sula” mõjul. Vältimaks selektiivsust enam kui pool sajandit tagasi toimunud faktide ja protsesside valikul, ei piirdunud autor nende käsitlemisega, vaid uuris tegureid, mis määrasid selle transformatsiooni suuna.

Suure ehitusobjekti noorte haritlaste ja noorte tööliste identiteedi muutumine ei mõjutanud üksnes ehitusega seotud meeskonda, vaid ka linnaühiskonda tervikuna.

Alati teovalmis noored energiaehitajad, olid oma tähtsust mõistes valmis Stalini-järgseks demokratiseerumiseks ja nõukogude ühiskonna avatuseks. Eriti varmad olid selles suunas tegutsema Narvas töötanud tehnikaharitlased, kes olid tugevalt mõjutatud radikaalsetele ühiskondlikele muutustele orienteeritud Leningradi ja Tallinna noorest kultuurieliidist. Sellises “jõuväljas” omandas Narva (koos Narva-Jõesuu rahvusvahelise noortelaagriga Noorus) “vabaduse territooriumi” maine.

Narva ehitusprojekti valmimisega kokku langenud 1964. aasta sündmused, mis tähendasid reformide kärpimist ja totalitaarsete tendentside tugevnemist NSV Liidus, muutsid ühiskonna ümberkujunemise olemust. 1968. aasta sündmused, mis tegid lõpu Praha kevadele, tegid lõpu ka Narva “sulaaegsele” mainele. Mis kinnitab autori järeldust esimese vaadeldud süsteemse iseloomuga teguri – riigi üldise sotsiaalmajandusliku olukorra – olulisuse ja ülimuslikkuse kohta.

Kas sündmused oleksid võinud kulgeda teisiti, võttes arvesse kollektiivseid meeleolusid sellistes rühmades nagu energiaehitajad ja noor tehniline haritlaskond üleüldse? Kas “sula” hargnemisel oli võimalik valida teistsugune tee? Vaevalt. Kaugeltki mitte sellepärast, et kõrgem parteibürokraadiid oleksid tunnetanud isiklikku ohtu. Kultuuriline pööre, mis tõi kaasa radikaalsed muutused kirjanduses, teatris, kinos ja teistes kunstiliikides, ei langenud kokku teoreetilise arusaamaga nõukogude majanduslikust ja sotsiaalsest kogemusest aastatel 1917–1957. See tähendab, et antistalinismi laine tõusuks ei olnud ühiskonnas kajastunud nõukogude elu kõigi aspektide neljakümne aasta pikkune praktika, samuti polnud N Liidus või nõukogude bloki riikides ilmunud teistsuguse elukorralduse alaseid tähelepanuväärseid teoreetilisi töid ega projekte. Sotsialistliku ümberkorralduse Jugoslaavia variant ei erinenud Nõukogude omast kuigivõrd. “Inimliku näoga sotsialismi” idee oli pigem loosung kui praktiline edasiarendus. János Kornai teoreetiline töö (mis oli aluseks tema raamatule “Defitsiit” ja loengutele aastatel 1976–1977 Stockholmi Ülikooli Rahvusvahelises Majandusinstituudis) ei olnud kaugeltki täiuslik. Nooruse energial ja muutuste janul polnud millelegi lootat. Akadeemik Sahharovi ja Nobeli preemia laureaadi Douglas Northi ideed turumajanduse võimalikust lähenemisest ja elu sotsialistlikust ümberkorraldusest ilmusid hiljem.¹²

“Sulajärgset” tegelikkust peegeldas suurepäraselt anekdootlik vastus küsimusele: “Mis on kogu riigi täielik elektrifitseerimine?” Vastus: “See on siis, kui kedagi ei huvita.”¹³

Tõlkinud Asta Niinemets

Kommentaariid

- ¹ Mõiste “autofiktsioon” tõi 1977. aastal kirjanduslikku ringlusse prantsuse kirjanik ja kriitik Sergei Dubrovski, et tähistada oma teost, mis ühendas autori isikliku eluloo elemendid ilukirjandusliku väljamõeldisega.
- ² Tsiteeritud 20. sajandi teise poole Euroopa mälupoliitika uurija, kultuuriteadlase Aleida Assmanni monograafiast “Ajaloos unustamine – ajaloo võitmine”, mida autor kasutas selle uuringu meetodika ühe allikana (Assmann 2019).
- ³ “Ideoloogia” tähendab siinkohal pidevat parteipoliitilist kontrolli ja nõukogude erinstitutsioonide propagandategevust.
- ⁴ Artikli algteksti lugedes soovitas üks ajaloolastest autorile esitada veenvamaid tõendeid ideoloogilise surve taseme langusest ehitusel. Tõestada, et midagi ei juhtunud, olenemata vestluse teemast, on üldiselt lootusetu. Käesoleval juhul võiks argumendiks olla autori isiklik tunnistus. Ametikoha tõttu kuulunuks (mistahes muus tootmiskollektiivis) minu kohustuste hulka komsomoli poliitõppuste korraldamine. Kuid ehitusel ei pidanud ma kunagi midagi sellist tegema, ükski kõrgem ideoloogiline struktuur ei nõudnud seda. Ainus ideoloogiline eesmärk oli noortebrigade keskendumine võimsuste käivitamisele.
- ⁵ Mihhail Roginski (1955–2020) – ajakirjanik, Sergei Dovlatovi sõber (Špažinski prototüüp – ühe Dovlatovi loo kangelane sarjas “Kompromiss”), kes aitas Dovlatovil saada tööd Sovetskaja Estonija toimetuses. 2000. aastatel juhtis nädalakirja Soveršenko Sekretno Eesti osakonda.
- ⁶ Arseni Roginski (1946–2017) lõpetas Tartu Riikliku Ülikooli 1968. aastal. Aastail 1981–1985 kandis vanglakaristust süüdistatuna riigiarhiivis töötamist võimaldavate dokumentide võltsimises ja sai intelligentsi seas laialdaselt tuntuks oma kohtuprotsessi viimase sõna “Ajaloolase olukord NSV Liidus” tõttu (selle avaldas ajaleht Russkaja Mösl). Üks ühenduse Memorial asutajatest, 1988. aastast selle esimees. Autasustatud Eesti Vabariigi Maarjamaa Risti II klassi ordeniga ja kahe Poola Vabariigi ordeniga.
- ⁷ Just Vitali Repetski saatis toimetuse appi koostama Leonid Brežnevile lüpsja kirja (mille vastus oli juba olemas Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitees) – juhtum, millest sai Sergei Dovlatov ainek ühe jutustuse süžeeks, mis ilmus kogumikus “Kompromiss”. Repetski ja Roginski olid Dovlatovi lähimad sõbrad Tallinnas (nagu tunnistab tema vabaabielukaasa Tamara Zibunova).
- ⁸ Stanislav Pankratov (1935–2005) – 1970. aastatel populaarse jutustuse “Kolm sammu rohus” autor, dramaturg, aastail 2000–2005 ajakirja Sever peatoimetaja, kes muutis selle üheks juhtivaks liberaalse suuna vene kirjandusajakirjaks, millele ta oli truu kogu elu pärast Tartu Ülikooli lõpetamist 1960. aastal. Ta maeti tema testamendi kohaselt Kiži saarele.
- ⁹ Ljudmila Budaševskaja ja Ljudmila Reginja siirdusid Leningradis ilmuvasse Aurorasse ajalehetoimetustest ja kehtestasid ajakirjas kohe stiili reageerida kiiresti Kirde-Eesti kultuurielu sündmustele. Mõlemad Ljudmilad korraldasid kirjandusliku silla Narva venekeelsete ja tervikuna Eesti noorte vahel, tutvustades neile Aleksandr Žitinski, Aleksandr Kušnerit ja Viktor Sosnorit (täpsemalt autori ettekandes “Tallinn Leningradi literaatide elus ja loomingus 1960.–1970. aastail”, peetud 2021 Zoštšenko muuseumis korraldatud konverentsil).
- ¹⁰ Grigori Veizblat – Tartu Riikliku Ülikooli vilistlane 1956. aastast. Radikaalne vabamõtleja (diplomitöö “Tšehhov ja Saltõkov-Štšedrin”). Aastail 1956–1964 ajalehe Molodjož Estonii korrespondent Narvas. 1964. aastast sama ajalehe asetoimetaja.

- ¹¹ Tsiteeritud M. Vlassova artikli “Maakera laval” (Nezavisimaja Gazeta, 20.01.2021) järgi.
- ¹² Andrei Sahharovi oli enda sõnul just 1968. aastal alustanud tööd raamatuga “Mõtisklused progressist, rahumeelsest kooseksisteerimisest ja intellektuaalsest vabadusest”.
- ¹³ Vn *Eto kogda vsem do lampotški* – levinud fraseologism, mis tähendab täielikku ükskõiksust, kõigele sülitamist. *Lampotška* – lamp, pirn tlk.

Kirjandus

- Ackroyd, Peter 2016 = Akroid, Piter 2016. *London. Biografiia*. Moskva: Al’pina Publisher. [2001. *London. The Biography*. Random House.]
- Aleksejeva, Magda 2012 = Alekseeva, Magda. Byla drugaia, neponiatnaia zhizn’. – *SPbSZh.ru*, 18.09.2012 (<http://www.spbsj.ru/articles/byla-drughaia-nieponiatn> – 23.01.2025).
- Assmann 2019 = Assman, Aleida. *Zabvenie istorii — oderzhimost’ istoriei*. Biblioteka zhurnala Neprikosnovennyi zapas. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie.
- Balti hiiglane 1961 = *Balti hiiglane. 14 kunstireproduktiooni Balti Soojuselektrijaama ehituselt = Gigant Pribaltiki. 14 reproduktii rabot estonskikh khudozhnikov na stroitel’stve Pribaltiiskoi GRES*. Tallin: Iskusstvo Estonskoi SSR.
- Chevènement, Jean-Pierre 2015 = Shevenman, Zhan-P’er 2015. 1914–2014. *Evropa vykhodit iz istorii?* Moskva: AST. [2013: *L’Europe sortie de l’Histoire?*]
- Dokumentõ 1966 = Vaingort, Vladimir (vast toim). ELKNÜ XIII kongressi dokumendid: 11.–12. veebr. 1966 / *Dokumenty XIII s’ezda LKSM Estonii 1966*. Tallinn: Eesti MN Asjadevalitsuse trükikoda.
- Eesti NSV majandus 2024 = *Ekonomika Estonskoi SSR 2024*. – *Vikipediia*, 08.05.2024 (https://ru.wikipedia.org/wiki/Экономика_Эстонской_ССР – 23.01.2025).
- Glazõtšev 1988 = Glazychev, Viacheslav 1988. Ot sel’skoi kul’tury k urbanizatsii. – Orlova, El’na & Kuchmaeva, Izol’da (toim). *Kul’tura v sovetskom obshchestve. Problemy i perspektivy razvitiia*. Moskva: Nauka, lk 36–46.
- Hansen 2016 = Ganzen, Geinrikh Iogann 2016. *Istoriia goroda Narva*. Narva: Sata.
- Komolikova, Svetlana 2013. Poniatie reputatsii v kul’turologicheskom aspekte. – *Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo universiteta* 33 (324), vyp 30, lk 63–67.
- Kortšinski 2014 = Korchinskii, Anatolii. Voobrazhaia istoriiu: vmesto vvedeniia. – *Novoe literaturnoe obozrenie* 2, lk 37–48 (https://magazines.gorky.media/wp-content/uploads/2024/08/4.186-nlo_korchinsky.pdf – 23.01.2025).
- Kulakova, Evgeniia 2020. Bylo ot chego svikhnut’sia sovetskomu obyvateliu. – *Ostrova Svobody* (<https://spb.iofe.center/node/168> – 23.01.2025).
- Lane 2022 = Lein, Devid 2022. *Kapitalisticheskaia transformatsiia gosudarstvennogo sotsializma. Sozdanie i razval gosudarstvennogo sotsializma i chto proizoshlo dal’she*.

Monografiia. Moskva: INIR im. S. Iu. Vitte, Tsentrkatalog. [2014: The Capitalist Transformation of State Socialism: The Making and Breaking of State Socialist Society, and What Followed.]

Lipkin, Arkadii 2008. O meste shestidesiatnikov i "ottepeli" v istorii Rossii. – Tiupa, Valerii & Fedunina Ol'ga (koost). *Sotsiokul'turnyi fenomen shestidesiatykh*. Moskva: RGGU, lk 155–160.

Matuzkova, Elena 2014. Kul'turnaia identichnost': k opredeleniiu poniatiia. – *Vestnik Baltiiskogo federal'nogo universiteta im. I. Kanta* 2, lk 62–68.

Narva Turismiinfo 2022 = Istorii o Narve i zhiteliakh goroda. – *Visit Narva*, 15.12.2022 (<https://visitnarva.ee/ru/istorii-o-narve> – 10.01.2025).

Pakina, Liubov 2024. Fenomen kul'tury identichnosti v kontekste globalizatsii. – *Mezhdunarodnyi issledovatel'skii zhurnal* 4 (142), lk 1–5 (DOI: 10.23670/IRJ.2024.142.89).

Rappaport, Gerbert 2024. – *Vikipediia*, 15.08.2024 ([https://ru.wikipedia.org/wiki/Rappaport, Gerbert_Moritsevich](https://ru.wikipedia.org/wiki/Rappaport,_Gerbert_Moritsevich) – 10.01.2025).

Razukhina, Karina 2024. Avtofikshen kak medium kul'turnoi pamiati. – *Novoe literaturnoe obozrenie* 2, lk 112–122 (DOI: 10.53953/08696365_2024_186_2_112).

Rozdestvenskaja 2012 = Rozhdestvenskaia, Elena. *Biograficheskii metod v sotsiologii*. Moskva: Izdatel'skii dom NIU VShE (<https://www.litres.ru/book/elena-rozhdestvenskaya/biograficheskii-metod-v-sociologii-7069542/chitat-onlayn/> – 23.01.2025).

Rus.Postimees 2024 = Staryi gorod Narvy byl unichtozhen sovetskimi bombardirovkami. – *Rus.Postimees.ee*, 06.03.2024 (<https://rus.postimees.ee/7974204/segodnya-v-istorii-staryy-gorod-narvy-byi-unichtozhen-sovetskimi-bombardirovkami> – 10.01.2025).

Ruškis 1962 = Rushkis, Valentin 1962. *Povest' o podvige*. Stroitel'stvo Pribaltiiskoi GRES. Tallin: Estgosizdat.

Saar, Ellu & Titma, Mikk 1984. *Modelirovanie formirovaniia popolneniia osnovnykh sotsial'nykh sloev*. Tallin: Eesti raamat.

Spitsõn 2019 = Spitsyn, Evgenii 2019. *Khrushchevskaja sliakot'. Sovetskaja derzhava v 1953–1964 godakh*. Moskva: Kontseptual

Zverev 1968 = Zverev, Il'ia 1968. *Vtoroe apreliia*. Moskva: Sovetskii pisatel'.

Tatlin, N. 1886. *Kratkoe izvlechenie iz khroniki goroda Narvy i glavneishie istoricheskie sobytiia etogo goroda s ego osnovaniia*. Sankt-Peterburg: S. Iazdovskii.

Trubetskoi, Aleksei 2006. *Kategoriia reputatsii v sotsial'no-politicheskoi kommunikatsii* (avtoreferat dissertatsii na soiskanie uch. step. d-ra psikholog. nauk). Moskva.

Trull', Ivan 2008. *Ekho "Bomby Pomerantseva"*. Tallin: Aleksandra.

Tšuprinin 2015 = Chuprinin, Sergei 2015. *Vot zhizn' moia. Feisbuchnyi roman*. Moskva: Ripol Klassik.

Vail & Genis 2001 = Vail', Petr & Genis, Aleksandr 2001. *60-e. Mir sovetskogo cheloveka*. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie.

Vassilitš 2020 = XX vek narvskogo Krengol'ma — rastsvet i zakat legendarnoi manufactory 2020. – *STENA.ee*, 12.12.2020 (<https://www.stena.ee/blog/oldnarva/xx-vek-narvskogo-krengolma-%E2%80%94rastsvet-i-zakat-legendarnoj-manufactory> – 23.01.2025).

Summary

The impact of a large construction site on the cultural reputation of Narva in the 1960s

Vladimir Vaingort

NGO “Door to Culture”

Dr. habil. in Economics

kardis@kardis.ee

Keywords: post-Stalinist Narva – the city of the young sixties. cultural Leningradocentricity of power builders, the influence of Estonian culture on the identity of Narvites

The largest in Northern Europe in the 1960s, the Baltic TPP near the town of Narva, was built by a team whose mentality was created based on the traditions of power builders, dating back to GOELRO and influenced by the culture of Leningrad and Tallinn during the Thaw. As a result, high civic responsibility, intergenerational trust and tolerance towards any forms of modern art of that time became characteristic features of young builders. This, in turn, became the basis for the growth of personal and group creativity and the unacceptability of totalitarianism in the social sphere.

Vladimir Vaingort (dr. rer. oec.) on OÜ Kardis teaduslik juht. Teaduslikud huvid: ühiskonna ja linnade ümberkujundamine teadmistepõhisele majandusele ülemineku kontekstis, samuti muuseumid ja kultuuripärandi säilitamine. On esinenud paljudel Peterburis korraldatud konverentsidel. Aastail 2010–2023 on ilmutanud üle 50 teadusartikli ja ligi 200 artiklit Eestis ilmuvates nädalalehtedes. Pärast 1991. aastat töötas Eesti Majandusministeeriumi asekanclerina ja ühingu Eesti Restauraator juhatuse esimehena.

Vladimir Vaingort – Doctor of Economics, Scientific Director of Kardis Consulting. His research interests include transformation of society and transformation of cities in the transition to the knowledge economy; museums and the preservation of cultural heritage (including presentations at the National Museums and Museums of the Russian Federation). He has given presentations at many

Vladimir Vaingort

conferences in St. Petersburg, as well as at the Stieglitz Academy, the Dostoevsky Museum and the Zoshchenko Museum). During the period 2010–2023, he has authored more than 50 scientific publications, as well as about 200 journalistic articles in weekly newspapers published in Estonia. After 1991 he has worked as vice-chancellor of the Estonian Ministry of Economic Affairs and chairman of the board of the Estonian Restorers' Association.

kardis@kardis.ee